

Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΛΙΘΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΛΙΘΟΥ ΚΑΙ Η ΧΑΛΚΟΛΙΘΙΚΗ ΕΠΟΧΗ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

Οι πρώτοι άνθρωποι εμφανίστηκαν στην Αφρική, πριν από 2.500.000 χρόνια περίπου. Οι επιστήμονες χρησιμοποιούν λατινικές λέξεις, όπως τη λέξη *homo*, που σημαίνει άνθρωπος, για να περιγράψουν τα διάφορα στάδια εξέλιξης του ανθρώπου ως προς τη μορφή, την ευφυΐα, και τις ικανότητές του. Ο σοφός άνθρωπος (*homo sapiens*) είχε εγκέφαλο μεγαλύτερο σε μέγεθος, δηλαδή ήταν πιο έξυπνος από τους ανθρώπους που έζησαν πριν από αυτόν στη γη. Ο σοφός άνθρωπος θεωρείται ο πιο κοντινός συγγενής του σημερινού ανθρώπου.

Αρχικά το κλίμα ήταν πολύ ψυχρό. Έτσι, ο άνθρωπος για να προστατευθεί από το κρύο περιτυλιγόταν με δέρματα ζώων και έβρισκε καταφύγιο στις σπηλιές (άνθρωπος των σπηλαίων). Κατά την Παλαιολιθική εποχή, ο λίθος (πέτρα) αποτελούσε το βασικό υλικό για την κατασκευή αντικειμένων, όπως εργαλεία και όπλα, για την εξυπηρέτηση των καθημερινών του αναγκών. Εκτός από την πέτρα, κάποιες φορές χρησιμοποιούσε και άλλα υλικά όπως οστά (κόκκαλα) και κέρατα ζώων. Ο παλαιολιθικός άνθρωπος για να εξασφαλίσει την τροφή του κυνηγούσε και μάζευε φρούτα, σπόρους και βλαστούς, ήταν δηλαδή κυνηγός και τροφοσυλλέκτης. Για τον λόγο αυτό, ο παλαιολιθικός άνθρωπος ακολουθούσε νομαδικό τρόπο ζωής, αφού εγκαθίστατο προσωρινά σε μέρη όπου έβρισκε νερό (ποτάμια, λίμνες, πηγές) και μετακινείτο συχνά από τόπο σε τόπο ακολουθώντας τα θηράματά του. Επομένως, μπορεί να λεχθεί ότι «το κύριο χαρακτηριστικό της ζωής στην Παλαιολιθική εποχή είναι ότι οι άνθρωποι δεν έχουν μόνιμη εγκατάσταση αλλά συνεχώς μετακινούνται για να εξασφαλίσουν την τροφή τους, είτε μαζεύοντας καρπούς είτε κυνηγώντας ζώα [...] Μόνο κατά τη διάρκεια του χειμώνα καταφεύγουν σε σπήλαια.»¹

Ο άνθρωπος της Παλαιολιθικής περιόδου πέρα από την κατασκευή αντικειμένων που κάλυπταν τις βασικές του ανάγκες για επιβίωση, απεικόνιζε ζώα και σύμβολα. Διακοσμούσε τις σπηλιές, στις οποίες έβρισκε προστασία, με ζωγραφικές παραστάσεις φτιαγμένες από χρώματα είτε χαράσσοντάς τες στα τοιχώματα των σπηλαίων. Οι παραστάσεις αυτές, που τις πιο πολλές φορές απεικόνιζαν ζώα και σπανιότερα ανθρώπους, ονομάζονται σπηλαιογραφίες και πιστεύεται ότι εκφράζουν τις ανησυχίες των ανθρώπων της περιόδου για τη ζωή, την επιβίωση και τον θάνατο.

Με το πέρασμα από την Παλαιολιθική στη Νεολιθική εποχή σημειώθηκαν σημαντικές μεταβολές στον τρόπο ζωής του ανθρώπου, που δεν μπορούσε πια να βασιστεί αποκλειστικά

¹ Λάμπρου Τσακτσίρα – Μιχάλη Τιβέριου, *Ιστορία των Αρχαίων Χρόνων ως το 30 π.Χ.* (Αθήνα: ΟΕΔΒ, 1985, σελ.11.

στο κυνήγι και τη συλλογή καρπών, για να εξασφαλίζει την τροφή του. Έτσι σιγά σιγά ο Νεολιθικός άνθρωπος παράγει ο ίδιος την τροφή του μέσω της απασχόλησής του με τη γεωργία και την κτηνοτροφία, δηλαδή την καλλιέργεια της γης και την εξημέρωση και εκτροφή ζώων, όπως τα πρόβατα, οι κατσίκες, τα βόδια και τα γουρούνια. Επομένως, ο άνθρωπος κατά τη Νεολιθική εποχή, από κυνηγός και τροφοσυλλέκτης έγινε γεωργός και κτηνοτρόφος. Επιπλέον, οι απαιτήσεις των διαφόρων γεωργικών ασχολιών τον οδηγούν στην εφεύρεση νέων εργαλείων, όπως το αλέτρι για να οργώνει τη γη, το δρεπάνι για να θερίζει και τη μυλόπετρα για να αλέθει τους σπόρους. Επίσης, φτιάχνει κεραμικά σκεύη, δηλαδή σκεύη από ψημένο πηλό, για να αποθηκεύει και να μαγειρεύει το φαγητό του και φοράει ενδύματα που φτιάχνει από το μαλλί των προβάτων που εκτρέφει.

Το σημαντικότερο δεδομένο όμως ήταν ότι η ασχολία του ανθρώπου με τη γεωργία και την κτηνοτροφία απαιτούσε μόνιμη εγκατάσταση. Για τον λόγο αυτό οι Νεολιθικοί άνθρωποι εγκατέλειψαν τον νομαδικό τρόπο ζωής και τα σπήλαια και έφτιαξαν μόνιμες κατοικίες. Με αυτόν τον τρόπο δημιούργησαν οικισμούς, δηλαδή μικρά σύνολα κατοικιών, μικρές κοινότητες στις οποίες οι άνθρωποι ζούσαν μαζί. Έχτιζαν τα σπίτια τους με υλικά που τους προσέφερε η φύση στη γύρω από τον οικισμό περιοχή. Χρησιμοποιούσαν ξύλα, πέτρες, καλάμια, κλαδιά και πλίνθους ή πλιθάρια, που έφτιαχναν από πηλό και άχυρα και τα στέγνωναν στον ήλιο. Ο ιδανικός χώρος για εγκατάσταση έπρεπε να προσφέρει φυσική προστασία και νερό για πότισμα της γης και τις βασικές ανάγκες των ανθρώπων και των ζώων τους. Έτσι οι άνθρωποι της περιόδου αυτής προτιμούν να χτίζουν τους οικισμούς τους πάνω σε λόφους και κοντά σε ποτάμια ή πηγές.

Την ίδια εξελικτική πορεία με τον Ελλαδικό χώρο και την Εγγύς Ανατολή είχε και η Κύπρος. Σημαντικοί οικισμοί της Νεολιθικής περιόδου, χτισμένοι σε μικρούς λόφους κοντά στις κοιλάδες ποταμών, ανακαλύφθηκαν και στην Κύπρο. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι οικισμοί της Χοιροκοιτίας κοντά στον ποταμό του Μαρωνιού και της Καλαβασού-Τέντας κοντά στον ποταμό Βασιλικό στην επαρχία Λάρνακας. Στους δύο αυτούς οικισμούς τα κυκλικά σπίτια ενός δωματίου ήταν κτισμένα το ένα δίπλα στο άλλο. Στο μέσο του δωματίου υπήρχε η εστία, ένα κεντρικό σημείο όπου άναβαν φωτιά για το μαγείρεμα και τη θέρμανση του εσωτερικού χώρου. Σε κάποια σπίτια τετράγωνοι ξύλινοι κίονες, οι πεσσοί, στήριζαν το μεσοπάτωμα ενώ διέθεταν άλλους χώρους που χρησίμευαν ως αποθήκες και εργαστήρια. Οι στέγες των σπιτιών ήταν φτιαγμένες από πηλό, ξύλα, κλαδιά, καλάμια και ήταν επίπεδες. Σε κάποιους άλλους οικισμούς στην Κύπρο παρατηρούνται αλλαγές ως προς το σχήμα και την εσωτερική οργάνωση των σπιτιών.

Η μόνιμη εγκατάσταση και το κτίσιμο οικισμών οδήγησαν στη δημιουργία μικρών αλλά καλά οργανωμένων κοινωνιών, που τις χαρακτήριζε το έντονο θρησκευτικό συναίσθημα. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται από τις συνήθειες ταφής των νεκρών κατά τη Νεολιθική περίοδο στην Κύπρο. Οι νεκροί θάβονταν συνήθως κάτω από το δάπεδο ή έξω, κοντά στην είσοδο των σπιτιών σε συνεσταλμένη στάση, δηλαδή, με τα πόδια και τα χέρια μαζεμένα προς το στήθος. Έβαζαν πέτρες πάνω στο σώμα του νεκρού και του πρόσφεραν αγγεία ως κτερίσματα, γεγονός που φανερώνει την πίστη του νεολιθικού ανθρώπου στη ζωή μετά τον θάνατο και τον φόβο του για τους νεκρούς (νεκροφοβία).

Διάφορες μορφές τέχνης γνωρίζουν ιδιαίτερη άνθηση κατά τη Νεολιθική εποχή. Εκτός από την πέτρα ο νεολιθικός άνθρωπος στην Ελλάδα πλάθει τα αγγεία του με πηλό και κατόπιν τα ψήνει στη φωτιά, κάνοντάς τα πιο σκληρά κι ανθεκτικά. Αρχικά τα αγγεία ήταν πρόχειρα φτιαγμένα και ακόσμητα ενώ αργότερα έγιναν πιο κομψά και διακοσμούνταν με γραμμές, σπείρες, μαιάνδρους και τρίγωνα, που ζωγραφίζονταν με ζωηρά χρώματα. Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα καλλιτεχνικής δημιουργίας της περιόδου ήταν τα πήλινα και σπανιότερα λίθινα ειδώλια, δηλαδή αγαλματίδια, όρθιων ή καθήμενων γυναικών, που κάποιες φορές κρατούσαν παιδί στην αγκαλιά. Πιστεύεται ότι τα γυναικεία ειδώλια αναπαριστούν τη

μεγάλη μητέρα θεά, τη θεά της γονιμότητας, και τονίζουν τη σημασία της γυναίκας-μητέρας για τη συνέχιση της ζωής στη γη.

Από την άλλη, στην Κύπρο οι άνθρωποι της Νεολιθικής εποχής κατασκεύαζαν τα αντικείμενά τους κυρίως από λίθο. Η χρήση πηλού για την κατασκευή χειροποίητων αγγείων αρχίζει στα τέλη της περιόδου και πρωτίστως κατά τη Χαλκολιθική εποχή, δηλαδή την περίοδο κατά την οποία οι άνθρωποι αρχίζουν να χρησιμοποιούν σε μικρό βαθμό τον χαλκό παράλληλα με τον λίθο. Σημαντικές δημιουργίες, που χρονολογούνται στην Χαλκολιθική εποχή και χαρακτηρίζουν την αρχή μίας νέας περιόδου στην τέχνη αποτελούν τα γυναικεία ειδώλια σε σχήμα σταυρού, τα σταυρόσχημα. Συνήθως δεν δηλώνονταν τα χαρακτηριστικά του προσώπου και φαίνεται να χρησιμοποιούνταν ως περιδέραια και σε τελετές.

Καταλήγοντας, αξίζει να αναφερθεί ότι κατά τη Νεολιθική Εποχή *«σημειώνεται η μεγαλύτερη ανθρώπινη κατάκτηση, που διάπλατα άνοιξε το δρόμο στην πρόοδο. Ο άνθρωπος απαλλάσσεται από την αγωνία της πείνας. Αρχίζει να καλλιεργεί τη γη, εξημερώνει μερικά ζώα, αποκτά κοπάδια και ζει πια σε συνοικισμούς, μαζί με άλλους ανθρώπους. Αγαπάει και δένεται με το κομμάτι της γης που καλλιεργεί (σπέρνει σιτάρι, κριθάρι, λινάρι). Αρχίζει να υφαίνει και εξασφαλίζει έτσι το ντύσιμό του. Φτιάχνει καλύβες και αργότερα μικρά σπιτάκια με λίθινα θεμέλια, για να κατοικήσει.»*²

Δρ Κωνσταντίνος Γεωργίου
Σύμβουλος, Εκπαιδευτικός

² Αθηνά Καλογεροπούλου, *Ιστορία των Αρχαίων Χρόνων ως το 146 π.Χ.* (Αθήνα: ΟΕΔΒ, 1982), σελ.20-21.